

JOHN ROGISTER, *Sept comptes-rendus inédits de Georges I. Brătianu (Première partie) et (Seconde partie)*, în *Parliaments, Estates and Representation*, 10, 1990, 1, p. 89—113, și 10, 1990, 2, p. 189—213.

Intr-o cuvântare rostită în primăvara anului 1947 la ședința organizată cu prilejul împlinirii a zece ani de la înființarea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga” din București, directorul acestuia, Gheorghe I. Brătianu, menționa o comunicare pe care urma să o susțină chiar la respectiva ședință, intitulată *H.G. Wells și istoria universală*. În broșura unde era inserată cuvântarea, se specifică faptul că textul comunicării se află sub tipar în nr. XXIV din *Revue historique du Sud-Est européen*, corespunzător anului

1947 (Gh.I. Brătianu, *Cuvânt de deschidere la ședința comemorativă din 1 aprilie 1947, în Institutul de istorie universală „N. Iorga” la zece ani de la înființare*, București, 1947, p. 3), număr ce nu avea însă să mai apară din dispoziția noilor autorități, la fel ca toate celelalte publicații periodice de istorie, fondate înainte de război. Eram cu totul sceptic că textul în discuție s-ar mai fi păstrat, având în vedere că în septembrie 1947 marelui istoric i se impusese domiciliu forțat, iar în mai 1950 fusese internat în sinistra închisoare

⁷ Abrevieri folosite: Ioniță, I., 1982 = *Din istoria și civilizația dacilor liberi (dacii din spațiul est-carpatic în secolele II—IV e.n.)*, Iași; Pârvan, V., 1923 = *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București; RIEB = *Revue internationale des études balkaniques*; Sanie, S., 1981 = *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (secolele II î.e.n.—III e.n.)*, Iași; SCIV(A) =

Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie); SA1 = *Studii și Articole de Istorie*; Suceveanu, Al., 1977 = *Viața economică în Dobrogea romană (sec. I—III e.n.)*, București; Suceveanu, Al., Barnea, Al., 1991 = *La Dobroudja romaine*, București; VDI = *Vestnik Drevnei Istorii*; Vulpe, R., 1938 = *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București; Vulpe, R., 1968 = *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București.

de la Sighet, unde peste trei ani avea să-și sfârșească zilele în împrejurări tragice, neclucitate pe deplin nici până astăzi, victimă a bestialității comuniste. Iată însă că o bibliografie a operei științifice a lui Gheorghe I. Brătianu apărută în 1983 —, fără dezvăluirea numelui celui care a întocmit-o, reprezentând, din informațiile culese ulterior, rodul strădaniilor profesorului Éric de Dampierre —, ne relevă în rândul lucrărilor sale inedite și articolul despre H.G. Wells în traducere franceză (*Les écrits de G.I. Brătianu*, Paris, 1983, p. 28). Lucrarea H.G. Wells et l'histoire Universelle, însoțită de notificarea *Nova et Vetera*, este, de asemenea, menționată într-o completare pe care însuși autorul o va face — probabil în a doua parte a anului 1948 — la propriul *Memoriu de studii și lucrări, 1916—1941*, tipărit la București în 1942, completare rămasă în manuscris până nu de mult. Respectivul articol era inclus — nu prea adecvat — în rubrica de „Serieri de informație și propagandă” (Șt. S. Gorovei, Gh. I. Brătianu — completări la „Memoriu de studii și lucrări”, în *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, coord. V. Spinei, Iași, 1988, p. 361).

În aceeași bibliografie a lucrărilor lui Brătianu, pe lângă studiul dedicat concepției faimosului autor englez asupra istoriei universale, sunt enumerate și șase recenzii aflate în manuscris, ale unor importante volume apărute în străinătate: Louis Halphen, *Introduction à l'histoire* (Paris, 1946), Jacques Pirenne, *Les grands courants de l'histoire universelle*, II, *De l'expansion musulmane aux traités de Westphalie* (Paris-Neuchâtel, 1946), Marc Bloch, *L'étrange défaite* (Paris, 1946), Ferdinand Lot, *L'art militaire et les armées au Moyen Âge en Europe et dans le Proche Orient*, 2 vol. (Paris, 1946), Mathias Gyóni, *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion* (Budapesta, 1944, „Ostmitteleuropäische Bibliothek”, 4; extras din *Archivum Europaeo-Orientalis*, IX-X, 1943—1944) și Bernard Newman, *Balkan Background* (New York, 1945). Specificarea numărului de pagini a manuscriselor recenziilor reprezenta un indiciu că ele se păstrau, astfel că se putea spera la valorificarea lor, precum s-a procedat și cu alte postume ale Ilustrului istoric: *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane* (München, 1960), *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele române* (Évry, 1977), *În jurul întemeierii statelor românești* (în *Ethos*, Paris, II, 1975, p. 8—67; III, 1982, p. 37—119) etc.

Acest deziderat s-a putut materializa recent, grație eforturilor lui John Rogister, profesor la Universitatea „Paul Valéry” de la Montpellier, căruia doamna Maria G. Brătianu i-a încredințat spre publicare textele originale — dactilografiate sau în manuscris — ale tatălui său, recuperate din țară nu fără dificultăți. Profesorul de la Alma mater din Montpellier manifestase și anterior interes pentru opera lui Gheorghe I. Brătianu, investigându-i aportul la problema adunărilor de stări: *Les Assemblées d'états dans l'œuvre de George I. Brătianu*, în *Parliaments, Estates and Representation*, V, 1985, 1—12. Adecvată pentru acest studiu, publicată citată, editată de Comisia Internațională pentru Istoria Instituțiilor Reprezentative și Parlamentare, ni se pare însă mai puțin fereit alenaș spre a găzdui articolul despre Wells și cele șase recenzii ale lui Brătianu, întrucât ea se află în perimetrul interesului unor cercuri limitate de istorici. În altă ordine de idei, mai notăm că titlul sub care sunt publicate postumele marelui istoric român nu este intru totul potrivit, deoarece paginile dedicate viziunii lui Herbert George Wells asupra istoriei universale nu intră în categoria de „comptes-rendus”, nefiind prezentată vreo lucrare anume a autorului englez de *best-sellers*-uri, ci concepțiile lui generale, pe baza principalelor sale opere. De altfel, în completarea făcută de Brătianu la memoriul de lucrări menționat mai sus, respectivul titlu nu era inclus în categoria recenziilor. De asemenea, considerăm că ar fi fost firesc ca autor al grupajului de texte să fi figurat numele lui G.I. Brătianu, chiar dacă profesorului de la renumita universitate din Provence îi revine meritul incontestabil de a le fi însoțit cu comentarii docte.

Privitor la acestea din urmă se cuvine a releva informațiile succinte și exacte în legătură cu personalitatea autorului micilor lucrări postume, fără îndoială, utile cititorului occidental, de regulă beneficiar al unor noțiuni restrânse sau trunchiate referitoare la istoriografia românească. Totodată, remarcăm considerațiile și notele judicioase asupra lucrărilor înfățișate, care îl dezvăluie pe John Rogister ca familiarizat cu opera lui Gheorghe Brătianu și, în același timp, cu literatura exegetică recentă a acesteia.

După cum presupunea editorul, cele șapte texte erau destinate publicării în *Revue historique du Sud-Est européen*. Despre două din ele — cel despre prospectarea istoriei universale de către Wells și recenzia volumului II al sintezei lui Jacques Pirenne — există, de altfel, referiri explicite datorate chiar autorului lor. Celelalte cinci recenzii erau și ele aproape sigur menite inserării în periodicele amintite, unde Gh. I. Brătianu figura ca director începând de la numărul XVIII, aferent anului 1941. În cele șase numere apărute până în 1946 el a publicat în paginile sale recenzii și note bibliografice la aproape 40 de lucrări românești și străine, cu mult mai mult decât redactase în 20 de ani anteriori (cf. V. Spinei, *Opera științifică a lui Gheorghe I. Brătianu. Bibliografie*, în Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, II, trad. M. Spinei, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 325—328), ceea ce se explică prin ambiția de a conferi o atractivitate suplimentară revistei pe care o dirija.

Recenziile întocmite de Gheorghe I. Brătianu au avut în vedere lucrări cu un vast diapazon tematic, incluzând aspecte teoretice, sinteze cuprinzătoare ale evoluției umanității, prospectări asupra unor spații geopolitice, domeniul artei militare în evul mediu, exegeze de texte privind realitățile politice românești din Balcani, oglindind erudiția și comprehensiune în probleme foarte diverse și complexe ale istoriei universale. Cu unii din autorii recenzați Brătianu întreținuse stăruinoase raporturi colegiale. Ferdinand Lot (1866—1952), ale cărui cursuri le frecventase la Paris în 1921—1922, l-a devenit conducător de doctorat, ceea ce nu l-a împiedicat pe savant să-i combată cu rigoare și fermitate aserțiunile privind geneza poporului român în volumul *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain* (București, 1937; ed. a 2-a, 1942; ed. a 3-a, 1988, îngrijită de S. Brezeanu). Pe Marc Bloch (1886—1944) îl cunoscutese în 1928 la cel de-al VI-lea Congres Internațional de științe istorice de la Oslo, păstrând contacte constante și fructuoase, între altele colaborând la faimoasele *Annales d'histoire économique et sociale*, la ale căror direcții programatice a aderat cu întreaga persuasiune (cf. L. Boia, *L'historiographie roumaine et l'école des „Annales”*. *Quelques interférences*, în *Analele Universității București, Istorie*, XXVIII, 1979, p. 32, 40; P. Teodor, *Gheorghe I. Brătianu și spiritul „Analelor”*. *Analogii, sincronisme și convergențe*, în *Confluente istoriografice...*, p. 25—46), ilustrându-le prin câteva opere de referință. Nu întâmplător, unul din cei doi mentori de la *Annales*, M. Bloch, li va prezenta în paginile celebrei reviste trei dintre acestea: *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle* (Paris, 1929), *Recherches sur Vicina et Celatea Albă* (București, 1935) și *Privileges et franchises municipales dans l'empire byzantin* (Paris-București, 1936). Reputatului istoric, victimă a represaliilor naziste, Gh. I. Brătianu avea să-i dedice în *Revue historique du Sud—Est européen* (XXIII, 1946, p. 5—20) un mișcător medalion: *Un savant et un soldat: Marc Bloch (1886—1944)*, calificative ce i se pot atribui și lui însuși în egală măsură. Nu numai Bloch, ci și Louis Halphen (1880—1950) avea să-i facă o prezentare a admirabilei sale teze de doctorat, *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle* (în *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1931, sept., p. 393—394). La rândul său, Brătianu comentase concomitent o amplă sinteză la care renumitul medievist francez era coautor: H. Pirenne,

A. Renaudet, E. Perroy, M. Handelsman, L. Halphen, *La fin du Moyen Age*, I—II, Paris, 1931, în *Revista istorică română*, I, 1931, 3, p. 301—304. Totodată, într-o notă intitulată *La place de l'Europe Orientale dans l'histoire générale du Moyen Age*, inclusă în aceeași *Revista istorică română* (III, 1933, 1, p. 78—79), el își expusese anumite considerații pe marginea unei recenzii făcute de Ferdinand Lot volumului lui L. Halphen, *L'essor de l'Europe, XIe—XIIIe siècle*, Paris, 1932. Dintre cele șase recenzii editate de John Rogister, cea mai extinsă — am zice chiar supradimensionată — este dedicată operei lui Jacques Pirenne (1891—1972), căreia îi înfățișează rezumativ ideile și conținutul tuturor capitolelor, la fel cum procedase și în cazul primului volum al lucrării acestuia în *Revue historique du Sud—Est européen*, XXII, 1945, p. 288—305. Singura din lucrările recenzate aflate în

conexiune amplă cu istoria spațiului românesc, cea a lui Mathias Gyóni (1913—1955), i-a oferit prilejul lui Brătianu de a-și reafirma opiniile privitoare la caracterul etnic al conducătorilor așa-numitelor formațiuni politice din Paris-trionul secolului al XI-lea, opinii în dezacord cu cele adoptate de N. Iorga și N. Bănescu, dar în congruență cu interpretările susținute de bizantinologul maghiar și de unii reprezentanți ai istoriografiei românești. Chiar dacă aceste recenzii sunt publicate cu peste patru decenii de la redactarea lor, ele își păstrează în mare parte cota de interes, ca orice alte rânduri purtând semnătura marelui savant care a fost Gheorghe I. Brătianu.

VICTOR SPINEI